

Bozburun Yarımadası'nda Bulunan Bizans Dönemine Ait Bir Kilise ve Duvar Resimleri Üzerine İncelemeler Research on a Byzantine Church and Wall Paintings Found in Bozburun Peninsula

Hatice ÖZYURT ÖZCAN 



Sorumlu Yazar/Corresponding Author
Prof. Dr. Hatice ÖZYURT ÖZCAN


Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Muğla, Türkiye

ORCID: [0000-0003-0826-3633](https://orcid.org/0000-0003-0826-3633)
e-mail: htccn09@gmail.com

Başvuru/Submitted: 01.07.2024
Kabul/Accepted: 06.01.2025

Atıf: Özyurt Özcan, Hatice, “Bozburun Yarımadası'nda Bulunan Bizans Dönemine Ait Bir Kilise ve Duvar Resimleri Üzerine İncelemeler”, *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 8/1 (Haziran 2025): 1-25.

Citation: Özyurt Özcan, Hatice, “Research on a Byzantine Church and Wall Paintings Found in Bozburun Peninsula”, *Ortaçag Arastirmalari Dergisi*, 8/1 (June 2025): 1-25.

Lisans/License:



Öz- Muğla'nın Marmaris ilçesine bağlı olan Bozburun; Gökova körfezinin Akdeniz'e uzanan iki yarımadasından biridir. Yarımada'nın etrafı, irili ufaklı adalarla çevrelidir. İncelediğimiz kilise, liman yönündeki ilk ada olan Kiseli üzerindedir. Günümüzde tek nefli bir plan gösteren yapının temelde 2 evreden oluştuğu, ayrıca formunu bozmayacak şekilde birtakım eklemeler ve basit onarımlar da geçirdiği anlaşılmaktadır. İlk evrenin üç nefli ve üç apsisi, bazilikal planlı bir kilise olduğuna işaret eden mimari kalıntılar tespit edilmiştir. Bunlardan biri yapının güneydoğusunda yer alan temel düzeyinde korunmuş ikinci apsidir. Diğeri ise batı cephe duvarının kuzey ve güneyinden ileriye doğru uzanan duvar başlangıçlarının bulunmasıdır. 2. Evrede, yapının orta alanı tonozlu tek nefli bir yapıya dönüştürülmüştür. Bu dönüşümün nasoun güney duvarı üzerindeki 2 evre resimlerinin altından çıkan 1. evreye ait resimlerin erken Bizans dönemi özellikleri taşıyor olması sebebiyle 5. yüzyılın ortaları ya da en geç 6. yüzyıl içinde gerçekleştiği düşünülmektedir. Naosun güney duvarının ortasında yer alan ve 2.evre resimlerinin bir bölümünü kesintiye uğratan açıklık ise kilisede geç dönemde yapılmış küçük çaplı bir değişime işaret etmektedir.

Yapının Mimarisi gibi iki evreden oluşan büyük bir kısmı yok olmuş duvar resimleri, kilisenin kuzey duvarı üzerindedir. 1. Evre resimlerinden güney duvarın kuzey batısında, 2. evreye ait resimlerin dökülen sıvalarının altından ortaya çıkmıştır. 1.Evreye Ait Resimler: Büyük bir kısmı mevcut olmayan duvar resminin kısıtlı ikonografik veriler, sahenin konusu hakkında tahminde bulunmamıza çok fazla imkân vermemektedir. Resim, batı bölümünde kale içinde bir şehir tasviri ile sadece başları korunmuş dört figürün yer aldığı tek sahenen oluşmaktadır. Resim genel üslup özellikleri bakımından 5. yüzyıl içinde yapılmış örneklerle benzerlikler göstermektedir. 2. Evreye Ait Resimler: Yapının güney duvarının orta bölümünde doğudan batıya doğru sıralanmış bitkisel süslemeler, tek figürler, taht üzerinde oturan Pantokrator İsa, İsa'nın Mabede Takdimi ve üç Aziz tasviri yer almaktadır. İkinci evre resimleri genel özellikleri, resim programındaki konu ve sahenelerin ikonografik verileri dikkate alındığında 12. yüzyılın ortaları ile 13. yüzyılın başlarına tarihlemek uygun olacaktır.

Anahtar Kelimeler– Bozburun, Duvar resmi, Erken Hristiyanlık, Orta Bizans, Tapınağa Takdim, Kıyı Karya

Abstract – Bozburun is one of the two peninsulas of the Gulf of Gökova extending to the Mediterranean Sea. Large and small islands surround the peninsula. The building, which currently features a single-nave plan, consists of two phases. It has undergone some additions and simple repairs so as not to disrupt its form. Architectural evidence identified at the site indicates that the first phase was a basilical church with three naves and three apses. This is supported by the walls identified in the southeast, which are preserved at the foundation level, and the remains of walls extending from the northern and southern parts of the west façade. The second phase shows that the central area of the building was transformed into a vaulted single-naved structure. This transformation is believed to have occurred in the mid-5th century or, at the latest, in the 6th century, as the first-phase paintings found beneath the second-phase paintings on the south wall exhibit characteristics typical of the Early Byzantine period. The opening in the middle of the south wall, which interrupts part of the second-phase paintings, suggests minor modifications made to the church during a later period.

Similar to the architecture of the building, the wall paintings—consisting of two phases, though largely destroyed—are located on the south wall of the church. The first-phase paintings are observed in the southwest section of the south wall, beneath the deteriorated plaster of the second-phase paintings. Phase 1 Paintings: The limited iconographic data of the wall painting, a large part of which is missing, does not allow

us to speculate much about the subject of the scene. The painting consists of a scene in the western section depicting a city within a castle and four figures with only their heads preserved. The painting is similar to the 5th-century examples regarding general stylistic characteristics. Second-Phase Paintings: The central part of the south wall of the building features floral ornaments, single figures, Christ Pantocrator enthroned, the Presentation of Christ in the Temple, and three depictions of saints arranged from east to west. Considering the general characteristics of the second phase paintings and the iconographic data of the subjects and scenes in the painting program, it would be appropriate to date them to the mid-12th and early 13th centuries.

Keywords– Bozburun, Mural painting, Early Christianity, Middle Byzantine period, Presentation of Christ in the Temple, Coastal Caria.

Yayın Tarihi	26 Haziran 2025
Hakem Sayısı	Ön İnceleme: Bir İç Hakem (Editör-Yayın Kurulu Üyesi) İçerik İncelemesi: Üç Dış Hakem
Değerlendirme	Çift Taraflı Kör Hakemlik
Benzerlik Taraması	Yapıldı-İntihal.Net
Etik Bildirim	ortacagarastirmalaridergisi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır. https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr
Date of Publication	26 June 2025
Reviewers	Single Anonymized - An Internal (Editor board member) Double Anonymized - Three External
Review Reports	Double-blind
Plagiarism Checks	Yes – İntihal.Net
Complaints	ortacagarastirmalaridergisi@gmail.com
Conflicts of Interest	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest.
Grant Support	No funds, grants, or other support was received.
Copyright & License	Author(s) publishing with the journal retain(s) the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0. https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr

EXTENDED ABSTRACT

Bozburun is one of the two peninsulas of the Gökova Gulf stretching towards the Mediterranean Sea. The peninsula is surrounded by numerous islands of varying sizes. The studied church is located on Kiseli, the first island near the harbor entrance. Findings indicate that the building, which currently has a single-nave plan, originally consisted of two phases and later underwent minor additions and repairs without significantly altering its original form. Architectural remains have been identified indicating that the first phase was a basilical church with three naves and three apses. One such feature is the

second apse at the southeast of the building, preserved in its foundational layer. Another indication is the remnants of walls extending outward from the north and south of the western façade. During the second phase, the central area of the building was transformed into a single-nave structure with a vaulted ceiling. This transformation is estimated to have occurred between the mid-5th and early 6th centuries, as the first-phase paintings underlying the second-phase ones on the south wall exhibit characteristics of the Early Byzantine period. The opening in the middle of the south wall, which interrupts a part of the phase 2 paintings, indicates a small-scale change in the church in the late period.

Similar to its architectural evolution, the two-phase wall paintings, largely damaged over time, are primarily found on the north wall of the church. The 1st phase paintings were found in the south west of the south wall, under the spilled plaster of the 2nd phase paintings. Phase 1 Painting: The limited iconographic data of the wall painting, most of which is missing, does not allow us to speculate much about the subject of the scene. The painting consists of a single scene in the western section depicting a city within a castle and four figures with only their heads preserved. The present version of the scene, which is surrounded by a thick, pink-colored strip on the outside, consists of two parts. In the first part, which covers the upper and lower left of the scene, buildings of different sizes that form an urban texture are placed side by side and back to back. The upper covers of the buildings and the pediments on the front facades of some are covered with roof tiles. The facades of the red-roofed houses with triangular pediments are enlivened with windows in different forms, such as round, rectangular, and three-arched windows separated by two columns. In the lower part of this urban texture, a wall, framed by a thick black border on the outside and formed with a smooth cut stone texture with light and dark shades of red within the frame, is depicted as surrounding the buildings. The second part of the scene consists of six figures in groups of three, lined up side by side to the west of the dwellings, with only their faces preserved. The leftmost figure of the first trio, with its facial features largely intact up to the chin, is characterized by curly dark brown hair, large eyes, prominent eyebrows, thick lips, and a well-defined nose. Another group of figures is painted to the right of these figures. Unlike the others, they are placed on top of each other, partially covering each other. In terms of general stylistic characteristics, the painting is similar to the examples painted in the 5th century.

Phase 2 Paintings: In the central part of the south wall of the building, from east to west, there are floral ornaments, single figures, the Pantokrator Jesus sitting on the throne, the Presentation of Jesus in the Temple, and three depictions of Saints. The border extending from the east of the south wall, starting from east to west, is bordered by a thick red line on the outside. A floral ornament consisting of pomegranate and Gundelia motifs, organized in a repetitive pattern, is depicted within the bands. On the east of the north wall, below the floral border, three figures are depicted up to the chest level. The northeastern one is more intact than the others. The head of the figure, surrounded by a yellow halo framed by a thin red band, is slightly broken to the right. He wears a yellow phelonion and a white *omophorion* with cross decoration. He is depicted as the Pantocrator seated on a backed throne in the center of the north wall. Jesus is dressed in a blue *himation* over a red *khiton*, and a yellow halo surrounds his head. There is a green *suppedaneum* under his feet. Jesus, with dark hair and a beard, makes the sign of benediction with his right hand and holds a yellow-covered Bible in his left hand and on his knee. The second rectangular framed section above the central doorway of the north wall depicts the Presentation of Christ in the Temple. In the center of the scene is a red-domed ciborium with hanging lamps. On the right in front of the *kiborion*, the priest Simon, dressed in a blue *himation* over a reddish-brown *khiton*, sitting on a yellow stool, holds the child Jesus in his lap. On the left are three figures. These are Mary in front wearing a reddish brown *maphorion* with a yellow halo around her head, Joseph in the back wearing a black *khiton* over a blue *himation* with a yellow halo, and Sister Anna in a blue tunic with a yellow halo. In the western part of the south wall, a figure is placed in the center of each opening in an architectural arrangement with three openings. One of the figures, depicted frontally and standing with only the upper body visible, is completely preserved, while the others are partially preserved. Two figures, their heads surrounded by a yellow halo, are dressed in episcopal vestments. On the red-brown *phelonions* are *omophorions* with blue crosses in stylized floral forms on the collars. The figures make the sign of benediction with one hand while holding a closed Bible in the other. To the left of the last well-preserved figure in the western part of the scene is the inscription “Nikolaos” in white letters on a blue background. To the left of the central figure, between the halo and the body, the letters (...EY)TE are written in white on a blue background. Just below the depiction of the three saints, within the border starting from the central part of the wall and continuing towards the west, there is a floral

decoration consisting of red and green acanthus leaves on a branch extending along the border. Considering the general characteristics of the second phase paintings and the iconographic data of the subjects and scenes in the painting program, it would be appropriate to date them to the mid-12th and early 13th centuries.

GİRİŞ

Antik dönemin Rodos Peraiası içinde yer alan Bozburun yarımadası¹ günümüzde, Muğla'nın Marmaris ilçesine bağlıdır. Gökova körfezinin Akdeniz'e uzanan etrafı irili ufaklı adalarla çevreli iki yarımadasından biridir. Erken Hristiyanlık döneminin önemli yerleşim yerlerinden biri olan Yarımada ve çevresindeki adalarda, birçok yapı kalıntısı bulunmaktadır². Çalışmaya konu olan Kilise³, bu yapı kalıntıları içinde, üzerinde duvar resimleri bulunan tek örnektir. Kilise, Bozburun Limanı yönündeki ilk ada olan Kiseli'dedir. Adanın doğusu açık denize, kuzeyi Bozburun yarımadasına, güneyi Kızıl adaya bakmaktadır. Kızıl adaya bakan tepelik bir alandan başlayıp kıyı çizgisine doğru uzanan eğimli bir arazi üzerindeki kiliseden günümüze, birkaç duvar kalıntısı ile bir kısmı korunmuş duvar resimleri gelebilmiştir (figür 1-2).

I. Kilise'nin Mimari Özellikleri

Doğu- batı doğrultusunda dikine bir düzenleme gösteren Kilise bugünkü haliyle, 7,24 m uzunluğunda, 2,82 m genişliğinde tek nefli bir plana sahiptir (figür 1). Tonozla örtülü olduğu anlaşılan naosun doğusunda apsis, batısında bir giriş yer almaktadır (figür 2). 1,50 m yüksekliğe kadarki bölümü korunmuş, 2,22 m. genişliğinde ve 1,20 m derinliğindeki dışa taşkın apsis, yarım daire planlıdır (figür 4). Kuzey duvarının güneydoğusu temel seviyesinde, güneybatısı kısmen ayakta olan yapının güney duvarı, üst örtü seviyesine kadar korunmuştur (figür 2). Duvarın orta bölümünde 0,60 m genişliğinde bir kapı açıklığına yer verilmiştir. Mekâna giriş, güney duvar ile eş yükseklikte korunmuş batı cepheden sağlanmaktadır. Naosun, güney duvarı üzerindeki kavisli duvar döngüsü, tonozlu bir üst örtüye işaret etmektedir (figür 2). Ana apsisin güney doğusunda 1.90 m. genişliğinde, 0.90 m. derinliğinde yarım daire formlu ikinci bir apsis bulunmaktadır (figür 5). Kilisenin batı cephesinin iki yanında kuzeye ve güneye doğru uzanan duvar başlangıçları görülmektedir (figür 2-3). Duvar kalınlıkları ortalama 0,55 m olan kilisenin duvar örgüsünde, biçimli moloz taşların yanı sıra tuğla ve kiremit kırıklarına da yer verilmiştir (figür 3). Kilisenin apsis cephesinden tek sıra halinde başlayıp güney ve batı cephesinde üç sıra olarak devam eden tuğla dizisi güney duvarın ortasındaki kapı açıklığı hizasında yapıyı çevrelemektedir. Tuğla kullanımının daha yoğun olduğu Apsis cephesinde tuğlalar moloz taşların aralarına, dikine ve yatay olacak şekilde yerleştirilmiştir. Apsis ile güney duvarın bir bölümü sıvasız bırakılırken, batı cephe ile güney duvarın tonoz başlangıcı içten ve dıştan sıvalıdır (figür 2, 3-4).

II. Kilise'nin Duvar Resimleri

İki evreden oluşan büyük bir kısmı yok olmuş duvar resimleri, kilisenin naos güney duvarı üzerindedir. 1. Evreden sadece, konutların yer aldığı bir şehir tasviri ile gövdeleri görülmeyen,

¹ Winfried Held, "Die Karer und die Rhodische Peraia", *Die Karer und Die Anderen, Internationales Kolloquium an der* (Freien Universität Berlin 2005), 121vd.

² Vincenzo Ruggieri, "Rilievi di architettura bizantina nel golfo di Simi," *Orientalia Christiana Periodica* 55, 1989, 75–100, 345–373; Held Winfried, *Die Karische Chersones vom Chalkolithikum bis in die byzantinische Zeit*, , Forschungen Auf der Karischen Chersones Band Marburg . 2019.

³ Kilise ve duvar resimleri, 2013-2017 yılları arasında Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın izniyle yürütülen "Muğla İli ve İlçelerindeki Bizans Dönemi Duvar Resimleri Üzerine Tespit ve Belgeleme Çalışması" başlıklı yüzey araştırması kapsamında incelenmiş ve belgelenmiştir.

yüzlerinin bir kısmı tanımlanabilen üçerli, 2 gruptan oluşan altı figür mevcuttur (figür 6, 11). 2. Evre resimlerinden günümüze ulaşanlar ise bitkisel süslemeler, tek figürler, sembolik ve konulu birer sahnedir (figür 2, 6-7).

2. Evre Resimleri: Naos güney duvarının doğusundan başlayıp batısına doğru iki şerit halinde uzanmaktadır. Duvarın güney doğusunda, ortadaki kapı açıklığına kadarki bölümünde üstte kalın bitkisel bir bordür altta, bir bölümü korunmuş figürlerden oluşan resimler yer almaktadır. Üstteki geniş bitkisel bordür, dıştan kalın kırmızı, içten ince siyah üç hatlı şerit çizgilerle sınırlandırılmıştır. Bu şeritlerin ortasına, beyaz zemin üzerinde kırmızı renkli beş narın bir daireyi çevrelediği, narların aralarından çıkan kenarları ince uçlu sık dilimlerden oluşan yeşil ve kırmızı renkli kenger yapraklarının da dairelerin etrafında kalan boşlukları dolduracak şekilde yüzeye yayıldığı, birbirini takip eder şekilde sıralanmış nar ve kenger yapraklarından oluşan bitkisel bir bezeme resmedilmiştir (figür 6, 8).

Bitkisel bordürün altındaki ikinci bezemeli yüzeyin önemli bir bölümü tahrip edilmiştir. Dört yönden kırmızı bir şeritle çevrili yüzeyde birbirlerinden eşit uzaklıkta, göğüs hizasına kadarki bölümleri tasvir edilmiş üç figür bulunmaktadır. Bunlardan güneydoğu yöndeki diğerlerine göre daha sağlam durumdadır. Figürün dıştan kırmızı ince bir şeritle çerçevelenmiş sarı haleli başı hafif sağa kırıktır. Dalgalı sarı saçlarla çevrili alnının bir bölümü ile yüz uzuvları kısmen belirgindir. Sarı bir phelonion ile üzeri haç bezemeli beyaz omophoriondan oluşan piskoposluk kıyafeti içindedir. Ortadaki figürün yüzü ve gövdesinin büyük bir bölümü mevcut değildir. Gövdesinin sol tarafındaki korunmuş kısımlardan, mavi khiton üzerine işlemeli sarı himation giyimli olduğu anlaşılmaktadır. Batı yöndeki son figürün sarı halesi, koyu renkli saçlarının bir bölümü ile gövdesinin sol tarafındaki mavi khiton üzerine giydiği kırmızı himationun bir bölümü korunmuştur.

Naos güney duvarının ortasındaki kapı açıklığının üst kısmında etrafı kızıl kahve renkli bir şeritle çevrili iki dikine dikdörtgen çerçeve yer almaktadır (figür 6, 7). Bunlardan birinde İsa, sarı renkli yüzeyi bezemeli arkalıklı bir taht üzerinde oturur vaziyette, Pantokrator tipinde tasvir edilmiştir. Kırmızı khiton üzerine mavi himation giyimli İsa'nın başı sarı haleyle çevrilidir. Ayakları altında yeşil renkli bir suppedaneum bulunmaktadır. Figürün yüzü dışında sahne oldukça sağlamdır. Koyu renk saçlı ve sakallı İsa sağ eli ile takdis işareti yaparken sol eli ve dizi üzerinde, sarı kapaklı bir İncil tutmaktadır. İsa'nın altında pembe renkli bir minder olduğu görülmektedir. Sahnenin arka fonu mavi, zemini kızıl kahve renklidir (figür 9).

İkinci dikdörtgen çerçeveli panoda İsa'nın Tapınağa Takdimi resmedilmiştir. Doğu ve batı kenarları yalın formlu koyu sarı renkli mimari yapılarla çevrelenmiş sahnenin orta bölümünde, kenardakileri kızıl kahve, ortadaki mavi renkli üç sütunla taşınan yuvarlak kemerler üzerine oturtulmuş, içinden kandiller sarkan kubbesi, kızıl kahve renkli bir kiborion yer almaktadır. Kiborionun önünde sağda sarı bir tabure üzerine oturur vaziyette kızıl kahve renkli khiton üzerine mavi tunik giyimli rahip Simon, kucağında çocuk İsa'yı tutmaktadır. Sahnenin solunda önde, kızıl kahve renkli maphorion giyimli, sarı haleli Meryem, geride mavi khiton üzerine siyah himation giyimli, sarı haleli Yusuf ve mavi tunikli, sarı haleli rahibe Anna yer almaktadır (figür 10).

Resimli duvarın batı bölümünde, kıvılcık kahve renkli bir şeritle çevrelenmiş enine dikdörtgen çerçeve içerisinde, başlıklı iki sütun üzerinde yükselen kemerlerin oluşturduğu üç açıklıklı, her bir açıklığın ortasında birer figürün yer aldığı bir mimari düzenleme oluşturulmuştur (figür 6, 7). Cepheden, ayakta ve gövdeleri yarıya kadar tasvir edilmiş olan figürlerden biri tamamen diğerleri, kısmen korunmuştur. Başları sarı hale ile çevrili iki figür piskoposluk kıyafetleri içindedir. Kıvılcık kahve renkli phelonionları üzerinde, üzerleri stilize edilmiş bitkisel formu mavi saçlarla bezeli omophorionları bulunmaktadır. Figürler, bir elleriyle takdis işareti yaparken diğer ellerinde kapalı İncil tutmaktadırlar. Sahnenin oldukça iyi korunmuş batı yöndeki son figürü, kırışık geniş alınlı, beyaz seyrek saçlı, çökük yüzlü, beyaz kısa sakallı Myralı Aziz Nikolaos'tur. Figürün solunda, mavi zemin üzerinde, beyaz harflerle "NIKOLAOS..." yazmaktadır. Cepheden tasvirli ortadaki figürün halesi altından çıkan koyu renk kısa ve gür saçları, yüzüne doğru taranmıştır. Kısa sakalları üzerindeki geniş burnu kısmen korunmuştur. Kitap tutan sol elinin üzeri omophoron ile örtülüdür. Aziz Eleutherios olduğunu düşündüğümüz figürün solunda, sadece "...EY... EP" harflerinin okunabildiği bir yazıt yer almaktadır. Başının tamamı ve gövdesinin bir bölümü tahrip edilmiş doğu baştaki figür, diğer ikisinden farklı olarak mavi khiton üzerine açık kahverengi himation giyimlidir. Figür, sol elinde üzeri yazılı bir rulo tutarken diğerleriyle de taktis işareti yapmaktadır (figür 11, 12).

Pantokrator İsa, İsa'nın Tapınağa Takdimi ve üç Aziz tasvirlerinin altında, duvarın orta bölümünden başlayıp batıya doğru devam eden, dışı kıvılcık kahve renkli şeritle çevrili bir bordüre yer verilmiştir. Bordürün içerisinde üstten siyah, alttan kırmızı çizgilerle bir çerçeve daha oluşturulmuştur. Bu çerçevenin ortasında kıvrılarak bordür boyunca uzanan bir dal üzerinde, kırmızı ve yeşil akantus yapraklarından oluşan bitkisel bir bezeme tüm yüzeye yayılmıştır (figür 6, 7, 11).

1.Evre Resimleri: Etrafı dıştan pembe renkli kalın, içten biraz daha ince beyaz bir şeritle çevrelenmiş olan sahnenin mevcut hali iki kısımdan oluşmaktadır. Yüzeyin sol üst ve alt bölümünü kaplayan birinci kısma, bir kent dokusu oluşturacak şekilde farklı boyutlarda yan yana ve arka arkaya yapılar yerleştirilmiştir. Yapıların üst örtüleri ve bazılarının ön cephelerindeki alınlıkları, kırmızının farklı tonlarıyla yapılmış çatı kiremitleriyle kaplanmıştır. Kırmızı çatılı üçgen alınlıklı evlerin cepheleri değişik formlarda yapılmış pencerelerle hareketlendirilmiştir. Bu kent tasvirinin alt bölümünde, dıştan siyah kalın bordürle çerçevelenerek içerisine, kırmızının açık koyulu tonlarıyla kesme taştan yapılmış duvarlardan oluşan sur, tüm kenti içine alacak şekilde resmedilmiştir (figür 12, 13, 14). Sahnenin ikinci kısmını konutların batısında, yan yana sıralanmış sadece yüzleri korunmuş, üçerli gruplar halinde altı figür oluşturmaktadır (figür 12, 13). Doğru yöndeki üst konutların önünde yer alan ilk üçlü grubun solunda, yüzünün çenesine kadarki bölümü oldukça iyi korunmuş olan birinci figürün, kıvrıkcık koyu kahve renkli saçları, iri gözleri, kaşları, kalın dudak ve burnu detaylı olarak resmedilmiştir (figür 15, 16). Yanındaki ikinci figürün alına dökülmüş açık kahve renkli saçları ve koyu kahve renkle yapılmış göz ve kaşı, üçüncü figürün ise açıklı koyulu olarak renklendirilmiş öne doğru taralı düz saçları ile bir gözü tanımlanabilmektedir (figür 17). Bu figürlerin sağına, bir grup figür daha resmedilmiştir (figür 12, 13). Bunlar, diğerlerinden farklı olarak birbirlerini kısmen kapatacak şekilde üst üste yerleştirilmişlerdir.

Üç kişiden oluşan figürlerin yana ve öne taralı kahverengi saçları belirgin bir şekilde görülürken, kaş ve gözlerine ait izler kısmen mevcuttur. Bu bölümde kırmızı, yeşil ve sarı renklerle bezenmiş mermer taklidi yapan bir zemin oluşturulmuştur (figür 18).

DEĞERLENDİRME

I.Mimari

Günümüzde tek nefli bir plan gösteren yapının temelde 2 evreden oluştuğu, ayrıca formunu bozmayacak şekilde birtakım eklemeler ve basit onarımlar da geçirdiği anlaşılmaktadır.

İlk evrenin üç nefli ve üç apsisli, bazilikal planlı bir kilise olduğuna işaret eden mimari kalıntılar tespit edilmiştir. Bunlardan biri yapının güneydoğunda yer alan temel düzeyinde korunmuş ikinci apsidir. Diğeri ise batı cepheyi oluşturan duvarın kuzey ve güneyinden ileriye doğru uzanan duvar başlangıçlarının bulunmasıdır (figür 2-3).

Yapının 2. evresinde, orta alan tek nefli bir yapıya dönüştürülmüştür. Bizans mimarisinin her döneminde bu tip değişim ve yeniden oluşumlara rastlanmaktadır. Özellikle Orta Bizans dönemi içinde, bulunduğu yer bakımından önemini koruyan kullanımdan çıkmış erken dönem yapılarının birtakım eklemeler ve düzenlemelerle yeniden kullanıldığını gösteren birçok örnek bulunmaktadır⁴. En yakın benzeri Marmaris'in İçmeler mevkiindedir⁵. Üç nefli bazilikanın orta nefi Kiseli'de olduğu gibi karşılıklı örülen duvarlarla yan neflerden ayrılmıştır⁶. Iasos antik kentindeki Agora ve Akropol Bazilikalarındaki orta nef düzenlemeleri bölgedeki diğer örneklerdir⁷. Benzer yapılaşma şekli Side antik kentinde, tapınakların doğusundaki Büyük Bazilika'da da uygulanmıştır⁸. Kiseli'de kuzey duvar üzerindeki 1. evreye ait resimlerin erken Bizans Dönemi özellikleri taşıyor olması sebebiyle bazilikal planlı bir yapıdan, tonoz örtülü tek nefli yapıya dönüşümün benzerlerinden farklı olarak erken dönemde, 5. yüzyılın ortaları ya da en geç 6. yüzyıl içinde gerçekleştiği düşünülmektedir. Güney duvarın ortasında yer alan ve 2.evre resimlerinin bir bölümünü kesintiye uğratan açıklık ise kilisede, 2. evre resimlerden sonraki bir dönemde yapılmış küçük çaplı bir değişime işaret etmektedir.

II.Duvar Resimleri

1.İkonografik Özellikler

2.Evre Resimleri: Kilise'nin güney naos duvarında bir bütünlük içinde korunmuş az sayıdaki duvar resmi, kalın şeritlerle birbirinden ayrılarak bağımsız birer ikona dönüştüğü ve mekân içerisinde kronolojik bir sıra ve litürjik bir düzen gözetilmeden yerleştirildiklerine yönelik, veriler sunmaktadır. Resim programının sembolik sahnelerinden olan taht üzerinde Pantokrator⁹ İsa tasviri, güney duvarın

⁴ Orçun Erdoğan ve Burcu Ceylan, "Kilise İçinde Kilise: Likya'daki Geç Antik Çağ Bazilikal Planlı Kiliselerin Ortaçağ'da İkinci Kullanımları", *Cedrus* VIII (2019): 664- 665.

⁵ Hatice Özyurt Özcan, "Marmaris'in İçmeler Mevkiinde Yeralan Bir Bazilika ve Vaftizhane Üzerine İncelemeler", *OLBA* 24(2016): 487, res. 2, 5-6.

⁶ İçmeler'de orta nef yanlardan sütun dizileri ile ayrılmaktadır. Bkz, Özyurt Özcan, "Marmaris'in İçmeler Mevkiinde," 487, fig.6.

⁷ Ufuk Serin, "İasos'daki Erken Hristiyan ve Bizans Kiliseleri", *Eskiçağ'ın Mekanları Zamanları İnsanları* (ed. L. Özgenel), (İstanbul 2005), 59-60.

⁸ Arif Müfid Mansel, *Side*, (Ankara 1978), 265, res. 284, 296, 297.

⁹ Pantokrator kelimesi Yunanca'da, "Evrenin hâkimi, her şeye gücü yeten, kadir" anlamlarına gelmektedir. Bkz, Gerhard Podskalsky, "Pantokrator", *The Oxford Dictionary of Byzantium* III (Oxford University 1991): 1574. Erken Hristiyanlık

ortasında devamında gelen sahne ile aynı boyutta yapılmıştır. Evrenin hakimi İsa'yı ifade eden bu tasvir, Soğanlıdere Vadisi'ndeki Karabaş¹⁰, Göreme Azize Barbara¹¹ ve Aziz Basilios Kiliselerinde görüldüğü gibi yaygın olarak apsis yarım yuvarlağında ya da Karanlık Kilise, Kılıçlar Kilisesi¹², Tağar Aziz Theodoros Kilisesi¹³ ve Kariye Camii'nin¹⁴ narteksinde olduğu gibi büst formunda kubbede melekler, İncil yazarları, piskopos ve azizlerle litürjik bir ilişki içinde kurgulanırken Kiseli'de, kuzey duvarın orta bölümünde İsa'nın Tapınağa Takdimi sahnesinden önce resmedilerek, konum ve bağlantılı sahne bütünlüğü bakımından döneminin benzer örneklerinden ayrılmaktadır. Resim programlarında Pantokrator İsa iki tipte tasvir edilmektedir¹⁵. 1. Tip de İsa'nın cepheden göğüs hizasına kadarki bölümü resmedilirken¹⁶ 2. Tip de Kiseli Kilisesinde olduğu gibi İsa, arkalıklı ya da arkalıksız bir taht üzerinde cepheden oturur vaziyettedir. Her iki tipte de İsa sağ eliyle takdis işareti yaparken sol eliyle kapalı bir İncil tutmaktadır¹⁷. Kiseli'de korunmamış olan Pantokrator yazıtının tasvirlerde yer alması, 9. yüzyıldan itibaren başlamaktadır¹⁸.

Korunan resimler içinde tek konulu sahne olan İsa'nın Tapınağa Takdimi¹⁹, güney duvarın ortasında bulunan Pantokrator İsa tasvirinden sonra gelmektedir. Resim programlarında 5.yüzyıldan itibaren sıkça tasvir edilen sahnenin anıtsal resim sanatındaki en erken örneklerine Roma'daki Santa Maria Maggiore ve Gaza Sergios Kiliselerinde rastlanmaktadır²⁰. İsa çevriminin çocukluk dönemine ait

döneminde "Tanrı" kavramı için kullanılan bu ifade sonrasında İsa içinde kullanılmaya başlanmıştır. Bkz., Jane Timken Matthews, "The Byzantine Use of Title Pantocrator". *Orientalia Christiana Periodica* 44 (1978): 442- 458; Thomas Matthew, "The transformation Symbolism in Byzantine Architecture and the Meaning of the Pantokrator in the Dome" (ed) R. Morris, *Church and People in Byzantium: Society for the promotion of Byzantine Studies Twentieth Spring Symposium of Byzantine Studies, Manchester 1986* (Birmingham 1990), 201-212.

¹⁰ Marcel Restle, *Byzantine Wall Painting in Asia Minor* (Recklinghouse 1967), XLVIII, 456, 462; Lyn Rodley, *Cave Monasteries of Byzantine Cappadocia* (Cambridge, 1985), 198; Feride İmrana Siddiki Altun, *Kapadokya Bölgesi Soğanlıdere Vadisi'nde Üç Kilise* (Ankara 2020), 53- 54, res. 16.

¹¹ Nergis Ataç ve Sacit Pekak, *Kapadokia'da Kapalı Yunan Haçı Planlı Kiliselerde Apsis, Doğu Haç Kolu ve Doğu Köşe Mekanları Resim Programı* (İstanbul 2022), 35, res. 3; Robert Ousterhout, *Bizans Toplumunu Görünür Kılmak, Kapadokya'da Sanat, maddi Kültür ve Yerleşim* (İstanbul 2019), 264, 2.19.

¹² Restle, *Byzantine Wall Painting*, I, 23.

¹³ Robert Ousterhout, *Bizans Toplumunu Görünür Kılmak*, 172, 1.112.

¹⁴ Robert Ousterhout, *Sanatsal Açından Kariye Camii* (İstanbul 2002), 30, res.8.

¹⁵ Deesis ve Maestas Domini sahnelerinde de İsa, taht üzerinde Pantokrator olarak resmedilmektedir. Deesis sahnesinin başlıca örnekleri; Kapadokya'da Elmalı, Çarıklı, Karanlık kiliseleri için bkz, Restle, *Byzantine Wall Painting*, PL. XLIII, 171PL. XXI, 193, 196; PL. XXII; Nicola Thierry, "Etudes Cappadociennes. Region du Hasan Dağı, Complements Pour 1971", *Cahiers Archeologiques* 24 (1974): 45, PL. 73; Michael Gough, "The Monastery of Eski Gümüş. A Preliminary Report", *Anatolian Studies* 14(1964): 151, 153, fig. 4, PL: XXXIV, XXXV; Ataç- Pekak, *Kapadokia'da Haçı Planlı Kiliselerde Apsis, Doğu Haç Kolu ve Doğu Köşe Mekanları Resim Programı*, 48, res. 10; Kariye için Bkz, Ousterhout, *Sanatsal Açından Kariye*, 2002, 28. Maestas Domini sahnesinin başlıca örnekleri; Latmos'daki İsa Mağarası için bkz., Vincenzo Ruggieri ve Alexander Zäh, *Visiting the Byzantine Wall Painting in Turkey* (Valore 2016), 231, fig. 174. Kapadokya'da Tokalı Kilise için bkz., Guillaume de Jerphanion, *Une Nouvelle Province de l'art Byzantin: les Eglises Rupestres de Cappadoce* (Paris 1925), I, 2-42, 323- 324: Güllüdere 3 Nolu kilise için bkz., Catherine Jolivet- Lévy, *Etudes Cappadociennes* (Paris 2001), PL. 99.

¹⁶ Fethiye Karacaören Adasındaki mezar, Karanlık, Kılıçlar ve Kariye Kiliselerindeki sahneler, çok sayıdaki örnekten birkaçıdır. Bkz, Vincenzo Ruggieri ve Alexander Zäh, *Visiting the Byzantine Wall*, fig. 2; Restle, *Byzantine Wall Painting* I, 23; I, 54. Ousterhout, *Sanatsal Açından Kariye*, 30, res.8,

¹⁷ Nancy P., Ševčenko, "Types of Chist", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Oxford University Press, (1991), 437- 440.437- 39; Sarah Carr Gomm, *The Hutchinson Dictionary of Symbols in Art*, Oxford (1995):167.

¹⁸ Matthews, "The Byzantine Use of Title Pantocrator," 442- 462; Ševčenko, "Types of Chist," 1991, 438.

¹⁹ Olay sadece Luka İncilinde (2:22-39) anlatılmaktadır. Sahnenin Yunanca karşılığı; "Hypapante: buluşma" anlamına gelmektedir. Bkz., Robert Taft ve Weyl Carr, "Hypapante", *Oxford Dictionary of Byzantium* I (1991): 961.

²⁰ Dorothy Shorr, "Iconographic Development of the Presentation in the Temple", *The Art Bulletin* 28 (1946): fig. 1; Kurt Weitzmann, *The Fresco Cycle of S. Maria Castelseprio* (1951), PL. VII; Lucchesi Palli, "Darstellung im Tempel" *Lexicon der Christlichen Ikonographie* (Wien 1994): 474.

son bayram sahnesi²¹ olması sebebiyle Kiseli'de olduğu gibi kiliselerin çoğunlukla kuzey cephe duvarında, tonozunda ya da apsise yakın orta bölümünde yer almaktadır. Bölgede Latmos'daki Yediler Manastırına ait mağara kilisesinde kuzey cephenin ilk sahnesini oluşturmaktadır²². Kiseli Kilisesinde sahnenin devamında üç aziz figürüne yer verilirken bölgedeki iki örnekte çevrim, vaftiz ile devam etmektedir²³. Tasvir, genellikle üzeri kiborion ile örtülü bir altar masasının etrafında açık ya da kapalı bir alanda geçmekte, figürlerin sayısı değişkenlik göstermektedir²⁴. En yaygın düzenleme Meryem, Yusuf, rahip Simeon ve rahibe Anna'dan oluşandır²⁵. Bu dört figürün altar masasının etrafında yer aldıkları farklı kombinasyonları bulunmaktadır. Meryem ile Yusuf altının solunda, Simeon ve Anna'nın sağında bulunduğu tasvir, en sık rastlanandır²⁶. Diğer yaygın kombinasyon²⁷, Meryem, Anna ve Yusuf solda, Simeon tek başına sağdadır. Kiseli'de bu düzenleme uygulanmıştır. Anna, Meryem'le Yusuf'un arasında başı Yusuf'a dönüktür. Niğde Eski Gümüş ve Göreme'de 16 Nolu şapelde de Yusuf ve Anna Meryem tarafındadır²⁸. Sahnede değişken olan bir diğer durum, İsa'nın Meryem ya da Rahip Simeon'un kucağında olmasıdır²⁹. Kiseli Kilisesindeki tasvirde İsa sağ tarafta oturur vaziyetteki rahip Simeon'un kucağındadır. Meryem'in yüzü ve gövdesi Simeon'a dönük, kolları İsa'ya doğrudur. Simeon'un kucağındaki İsa'nın yüzü Meryem'e dönüktür. Bu düzenleme 11. yüzyıldan sonraki tasvirlerde yaygınlık kazanmıştır³⁰. Simeon'un kucağında İsa tasvirlerine 12. yüzyılda, Latmos'da Aziz Paul

²¹ 11. Yüzyılda doğu Hristiyan kilisesi tarafından on iki bayramın dördüncüsü olarak kabul edilmiştir. Bkz., Shorr 1946, 19.

²² Ruggieri ve Zäh, *Visiting the Byzantine Wall*, 73, fig. 202.

²³ Stylitos ve Yediler mağaralarında Bkz, Ruggieri ve Zäh, *Visiting the Byzantine Wall*, 238, fig. 187, 188; 244, fig.202, 2023.

²⁴ Henri Maguire, "The Iconography of Symeon with the Christ Child in Byzantine Art", *Dumbarton Oaks Paper* 34/35 (1981): 265.

²⁵ İstanbul, Kyriotissa Manastırı Kilisesi (Kalenderhane Camii), duvar mozağinde sahne sadece Meryem ve Simeon'dan oluşmaktadır. Bkz., Maguire, "The Iconography of Symeon," 262, fig. 2; Striker C. L. ve Doğan Kuban, "Work at Kalenderhane Camii in Istanbul: Third and Fourth Preliminary Reports", *Dumbarton Oaks Paper* 25(1971): 255; Fatma Nur Key ve Filiz İnanan, "İsa'nın Mabede Takdimi Sahnesinin Görsel Anlatım Biçimleri Üzerine Bir Değerlendirme", *JMR* 13(2020), 157, res. 2. Kapadokya'da Güllüdere 1 Nolu Kilise, Kılıçlar Kilisesi, Khludov Psalteri ve Paris gr. 510 da Rahibe Anna tasvir edilmemiştir. Bkz., Kurt Weitzmann, *The Fresco Cycle of S. Maria Castelseprio* (1951), Pl. VII; Lucchesi Palli, "Darstellung im Tempel" *Lexicon der Christlichen Ikonographie*, (1994): 474.Sahnedeki figür sayısı dönemsel ya da bölgesel bir fark yaratmamaktadır. Bkz. Judith Ann Cave, *The Byzantine Wall Painting of Kılıçlar: Aspects of Monumental Decoration in Cappadocia*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), (The Pennsylvania State University 1985), 96; Robert Ousterhout, *Bizans Toplumunu Görünür Kılmak*, 255, 2.12.

²⁶ Latmos'da Aziz Paul Mağarasındaki tasvir için bkz., Ruggieri ve Zäh, *Visiting the Byzantine Wall*, 70, fig. 187. Soğanlı Canavar Kilise örneği için bkz., Jerphanion, *Une Nouvelle Provence de l'art Byzantin*, III, Lev. 204, 206. Saklı Kilise için bkz. Restle, *Byzantine Wall Painting*, I, PL. II, 24; Taft ve Carr, 1991, "Hypapante," 961.Güllüdere Ayvalı ve Karabaş Kiliseleri için bkz., Robert Ousterhout, *Bizans Toplumunu Görünür Kılmak*, 250, 2.6; 306, 2.60.

²⁷ Daha az yapılmış üçüncü düzenleme de Meryem ve Anna solda, Simeon ve Yusuf sağdadır. Kapadokya Çanlı Kilise 'deki sahne bu düzende resmedilmiştir. Bkz., Yıldız Ötügen, "Akhisar Çanlı Kilise Freskoları", *Bedrettin Cömert'e Armağan Özel Sayı*, (Ankara 1980), 301.

²⁸ Göreme 16 Nolu şapel için bkz., Restle, *Byzantine Wall Painting*, I, PL. XV, 155. Eski Gümüş Kilisesi için bkz., Gough, "The Monastery of Eski Gümüş," 155, 157, fig. 5.

²⁹ İsa'nın Meryem'in kucağında olduğu örneklerden bazıları şunlardır: Niğde Eski Gümüş Manastırı bkz., Gough, "The Monastery of Eski Gümüş," 1964, fig. 5. Soğanlıdere Vadisindeki Karabaş Kilisesi için bkz., Hans Rott, *Kleinsiatliche Denkmäler aus Pisidien Pamphylien Kappadokien und Lykien* (Leipzig 1908), 137, Michael Thierry, "Etude Stylistique des Peintures de Karabaş Kilise en Cappadoce (1060- 1061), *Cahiers Archéologiques* 17 (1967): 162-166. Göreme Saklı Kilise için bkz. Ludwing Budde, *Göreme, Höhlenkirche in Kappadokien*, (Dusseldorf 1958), 21- 23; Restle, *Byzantine Wall Painting*, PL. II, 24. Soğanlı Canavar Kilise için bkz., Jerphanion, *Une Nouvelle Provence de l'art Byzantin*, III, Lev. 204, 206. İstanbul Kalenderhane Camii için bkz., Stike -Kuban, "Work at Kalenderhane Camii in Istanbul," 255- 257, fig. 11. Yunanistan'da Hosios Lukas Katholikon'u için bkz., Manolis Chatzidakis (ed.), *Hosios Loukas Byzantine Art in Greece: Mosaics-Wall Paintings*, Melissa Publishing, Athens 1997, 30, fig. 17.

³⁰ Maguire, "The Iconography of Symeon with the Christ Child in Byzantine Art," 261

(Stylos Manastırı) mağarasında³¹, Kapadokya’da Aziz Eustathios Kilisesinde³² ve Roma’da Trastevere, Santa Maria Bazilikası’nda rastlanmaktadır. Bu örneklerin Kiseli adasındaki sahnesinden farkı, solda Simeon ve Anna, sağda Meryem ve Yusuf’tan oluşmasıdır. Yaşlı rahip Simeon, Kiselik hariç tüm örneklerde ayakta. Bu sahnenin en değişmeyen özelliği, olayın kiborionlu bir altar masasının altında gerçekleşmesidir. Kiseli’de kubbeli kiborion ayrıntılı olarak resmedilmesine karşın rahip Simon ile Meryem arasında olması gereken altar masası tasvir edilmemiştir. Bazı örneklerde Yusuf güvercin tutmaktadır³³. Kiseli’de Yusuf’un sağ eli ileriye doğru uzanırken bir şey tuttuğu anlaşılan sol elinin alt kısmı mevcut değildir.

Resim programında yer alan tekli figürlerden sadece yazıtları kısmen korunmuş iki aziz tanımlanabilmiştir. Bunlardan biri kültü 6. yüzyılda Myra’da (Demre) ortaya çıkmış buradan tüm Anadolu’ya, başkente ve batıya yayılmış olan Aziz Nikolaos’dur³⁴. Bilinen ilk tasviri 8. yüzyıla tarihlenen Roma’daki Santa Maria Antiqua Bazilikasındadır³⁵. Kiseli’de, çökük yanaklı, uzun yüzlü, seyrek saçlı, yaşlı ifadeli, piskopos giysili, bir elinde İncil tutan, diğeri ile takdis işareti yapan tasvirindeki ikonografik özellikleri 10. yüzyıldan itibaren belirginleşmiş sonrasında da Aziz, Fethiye Gemiler Adasındaki 2 Nolu Kilise³⁶, Demre Nikolaos Kilisesi³⁷, Kapadokya’da Çarıklı Kilise³⁸, Gökçe Toprak Kaya Kilisesi³⁹ Göreme Saklı Kilise⁴⁰, Kilikya Kızılgöçit Kaya Kilisesi⁴¹ ve İstanbul Ayasofya’sındaki⁴² tasvirlerinde olduğu gibi her bölgede ve dönemde benzer şekillerde resmedilmiştir⁴³. Myralı Aziz Nikolaos denizcilerin, yoksulların, hastaların, çocukların ve kadınların koruyucu azizidir. Yaşamının anlatıldığı Demre’deki sahnelerde mucizelerini bu konular oluşturmaktadır⁴⁴. Tanımlanabilen ikinci figür, 2. yüzyılda, İlion’da (Truva) yaşamış bir piskopos olan Aziz

³¹ Theodor Wiegand, *Der Latmos, Milet* III.1 (Berlin 1913), 210, Abb. 125; Ruggieri ve Zäh, *Visiting the Byzantine Wall Painting*, 238, fig. 187.

³² Shorr, “Iconographic Development of the Presentation in the Temple,” 24, fig. 16.

³³ Canavar ve Karabaş kiliselerindeki örnekler için bkz., Jerphanion, *Une Nouvelle Provence de l’art Byzantin*, II, 362; III, res.2; Restle, *Byzantine Wall Painting*, I, Pl. XLVIII, 456.

³⁴ Nancy Ševčenko, *The Life of Saint Nicholas in Byzantine Art* (Bottega d’erasmo 1983), 20; Anke-Angelika Krickelberg - Pütz, “Die Mosaikikone des Heilige Nikolaus in Aachen- Burtscheid”, *Aachener Kunstblätter* 50 (1982): 24; Karakaya 2009, 93; Karakaya 2023, 126.

³⁵ Leander Petzoldt, “Nikolaos von Myra (von Bari)”, in *Lexikon zur Byzantinischen Kunst* 8, (ed. K.G. Kaster), (1976): 450; Nilay Karakaya, “Demre Aziz Nikolaos Duvar Resimlerinde Tek Figürler”, *Anadolu ve Çevresinde Ortaçağ* 3(2009): 98; Nilay Karakaya, *The Wall Painting of the Church of St. Nicholas in Demre* (İstanbul 2023), 127. Küçük sanat eserleri üzerinde 10. yüzyıldan sonra tasvir edilmiştir. Bkz, Karakaya, “Demre Aziz Nikolaos,” 98.

³⁶ Ruggieri ve Zäh, *Visiting the Byzantine Wall Painting*, 26- 27, Pl. 3, fig. 23- 24.

³⁷ Karakaya, *The Wall Painting of the Church of St. Nicholas*, fig. 133, 126- 127.

³⁸ Lyn Rodley, *Cave Monasteries of Byzantine Cappadocia*, (Cambridge 1985), 166

³⁹ Tolga Uyar, “Un Monument Peu Connue de Cappadoce: L’église De Gökçetoprak”, (Eds. S. Brodbeck – A. Nicolaidès – P. Pagès – B. Pitarakis – I. Rapti – É. Yota), *Mélanges Catherine Jolivet-Lévy*, (Paris 2016): 635, fig.6.

⁴⁰ Restle, *Byzantine Wall Painting*, III, 37.

⁴¹ Şener Yıldırım ve Özlem Doğan, “Kilikya Bölgesinde Bulunan Kızılgöçit Kaya Kilisesi Resim Programı”, *Arkhaia Anatolika* 3(2020): 167- 168, fig. 16- 17.

⁴² Cyril Mango, *The Mosaic of St. Sophia at Istanbul*, *Dumbarton Oaks Paper Reserch Library and Collection*, (Washington D.C. 1962), III, 57- 59.

⁴³ Krickelberg- Pütz, “Die Mosaikikone des Heilige Nikolaus”, 24; Karakaya, “Demre Aziz Nikolaos Duvar Resimlerinde Tek Figürler,” 98; Karakaya, *The Wall Painting of the Church of St. Nicholas*, 127.

⁴⁴ Ševčenko, *The Life of Saint Nicholas in Byzantine Art*, 155- 157; Demre Aziz Nikolaos Kilisesindeki yaşam siklusu için bkz, Karakaya, *The Wall Painting of the Church of St. Nicholas*, 59-75.

Eleutherios'dur⁴⁵. Tasvirlerinde kısa öne taranmış koyu renk saçlı, kısa sakallı, piskoposluk kıyafeti içinde, bir eli ile takdis işareti yaparken diğeri omophorionun altından incili tutmaktadır. Aziz'in anıtsal resim sanatındaki tasvirlerine 11. yüzyıldan itibaren rastlanmaya başlanmıştır⁴⁶. Demre Aziz Nikolaos Kilisesi, Göreme Saklı Kilise, Soğanlı Karabaş Kilisesi, Yeni Tokalı Kilise 11. yüzyılda Aziz'in resmedildiği yapılardan bazılarıdır⁴⁷. Doğum yapan kadınların koruyucusu olarak tanınan⁴⁸ Eleutherios'un bu özelliği Aziz Nikolaos ile özdeşleşmektedir⁴⁹. Kiseli kilisesinde yan yana resmedilmeleri bu anlamda önemlidir. Her iki azizin de giydiği piskoposluk kıyafetlerinde görülen phelonionun açık kırmızı kahve rengi 10. yüzyıldan itibaren, omophoriondaki mavi haçlar ise 11- 12. yüzyıllarda yaygınlık kazanmıştır⁵⁰.

Aziz Nikolaos ve Aziz Eleutherios'u ayıran sütun üzerine oturan iki kemerin arasında oluşan üçgen boşluğa sadece haleli başı ve iki yana açık kanatları resmedilmiş bir melek tasviri bulunmaktadır. Her dönemde kanatlı, genç adamlar olarak tasvir edilen meleklerin isimleri dışında ayırt edici özellikleri, sabitlenmiş tipleri yoktur. Buradaki melek figürünün de kim olduğunu belirleyecek bir yazıtı tespit edilememiştir. Melekler, resim programlarında, ya Meryem ve İsa'nın yanında⁵¹ ya da tek başlarına ayakta veya madalyon içine alınmış büst formunda resmedilmişlerdir⁵². Ancak Kiseli'dekine benzer gövdesiz sadece baş ve kanatlarıyla resmedilmiş tasvirleri ile karşılaşılmamıştır.

1.Evre Resimleri: Büyük bir kısmı mevcut olmayan duvar resminin kısıtlı ikonografik verileri, sahnenin konusunu tam olarak belirlememize imkân vermemekle birlikte sol köşede kale içinde bir şehir ile yüzleri doğuya bakan sırtları şehre dönük halesiz altı figür, İsa'nın Kudüs'e Girişinin anlatıldığını kısmen düşündürmektedir. Genç, sakallı, kısa saçlı, yüzü detaylı olarak işlenmiş 1. figür İsa, diğer figürlerinde olayın izleyicileri olduğu ileri sürülebilir. İsa'nın arkasındaki şehir, Kudüs olmalıdır. Genellikle Kudüs'e giriş sahnelerinde kent tasviri, buradakinin aksine, İsa'nın karşısında yer almaktadır⁵³.

2.Teknik ve Üslupsal Özellikler

2.Evre Resimleri: Secco tekniğinde yapılmış olan 2. evre resimleri 2-3 mm incelikte sıva kalınlığına sahiptir. Resimlerde en çok tercih edilen renkler, kırmızı kahve, koyu sarı, beyaz, yer yer çimen

⁴⁵ John Boberg, "Eleutherius von Illyricum (von Aeca)", in *Lexikon der Christlichen Ikonographie* 6 (2009), 116- 117; Karakaya, "Demre Aziz Nikolaos Duvar Resimlerinde Tek Figürler," 93; Karakaya, *The Wall Painting of the Church of St. Nicholas in Demre*, 113.

⁴⁶ Yıldız Ötügen "2005 yılı Aziz Nikolaos Kilisesi Kazısı", *Kazı Sonuçları Toplantısı* 28/2, 157- 176 (2006): 169.

⁴⁷ Nikolaos kilisesi için bkz., Karakaya, *The Wall Painting of the Church of St. Nicholas in Demre*, fig. 47- 48, 88, 113- 114. Göreme için bkz., Restle, *The Byzantine Wall Painting*, II, n.308. Yeni Tokalı Kilise, Karabaş Kilise için bkz., Rott, *Kleinsiatliche Denkmaler aus Psidien pamphylien Kappadokien*, 138; Restle, *The Byzantine Wall Painting*, XVIII, 302; Rodley, *Cave Monasteries of Byzantine Cappadocia*, 198.

⁴⁸ Karakaya, "Demre Aziz Nikolaos Duvar Resimlerinde Tek Figürler," 93.

⁴⁹ Karakaya, *The Wall Painting Of The Church Of St. Nicholas In Demre*, fig. 47-48, 88.

⁵⁰ Karakaya, "Demre Aziz Nikolaos Duvar Resimlerinde Tek Figürler," 98, dipnot. 99, 100.

⁵¹ Robert Ousterhout, *Bizans Toplumu Görünür Kılmak*, 247, 2.2; Robin Cormack, *Byzantine Art*, (Oxford University Press 2000), 75, fig. 45, 181, fig. 104, 155, fig. 85, 168, fig. 96, 184, fig. 107.

⁵² Demre Aziz Nikolaos için bkz., Karakaya, *The Wall Painting of the Church of St. Nicholas in Demre*, 231, 234, fig. 79, 84. Kapadokya örneklerinden bazıları için bkz., Robert Ousterhout, *Bizans Toplumu Görünür Kılmak*, 285, 2.40; 309-310, 2.62- 2.63. Madalyon içindeki tasvirler 6. yüzyıldan sonra başlamıştır. Bkz., Alexander Kazhdan ve Nicholas Şevchenko, "Archangel", *The Oxford Dictionary of Byzantium* I (1991): 155.

⁵³ Kapadokya örnekleri için bkz., Jerphanion 1942, Thierry 1975; Rodley 1985, Kostof 1972.

yeşili ve mavidir. Oldukça yoğun kullanılmış olan kıızı kahverengi, tasvirleri çevreleyen şeritlerde, figürlerin elbiselerinde, mimari formlarda, bitkisel motiflerde, halelerin dış konturlarında uygulanmıştır. Figürlerin halelerinde, İsa'nın tahtında, kutsal kitapta ve sahnelerin arka fonlarında koyu sarı, piskoposların omophorionlarındaki haçlarda, giysilerde mavi renk kullanılmıştır. Figürlerin el, ayak ve yüzleri kısmen tanımlanabilmektedir. İsa'nın ve meleğin yüzü koyu sarı tonlardadır. İsa'nın ayak ve takdis pozisyonundaki elinde kahve renk üzerine beyazla yapılmış aydınlatmalar görülmektedir. Figürlerin kıyafetleri de beyazla aydınlatılarak, elbise kıvrımları ana rengin koyu tonlarıyla vurgulanmıştır. İsa'nın elbise kıvrımları koyu gri çizgilerle yapılmıştır. İsa'nın ayakları altındaki suppedaneumda ve azizlerin ellerindeki İncillerin kenarlarında farklı tonlarda yeşil renk kullanılmıştır.

Sahnelerdeki figürlerin baş ve gövdelerinin orantılı olduğu görülürken İsa'nın ayakları, sağ eli ve rulo tutan aziz figürünün ellerinde anatomik yapının bozukluğu dikkat çekmektedir. Figürlerin kıyafetlerinde hareketlilik ve yoğun bir çizgilenme olmadığı görülmektedir. Azizlerin arasındaki sütun ve başlıklar, Tapınağa Takdim sahnesindeki yapılar, kiborionun kubbesi ve onu taşıyan sütunlar, bezemesiz ve derinliksiz olarak yalın bir mimari düzende yapılırken, İsa'nın tahtında görülen sarının koyu tonlarıyla vurgulanmış ahşap oyması izlenimi veren derinliksiz süslemeler bir tezat oluşturmaktadır. Tapınağa Takdim sahnesindeki kiborion kubbesi kısmi bir derinlik oluşturularak resmedilmiştir. Figürlerdeki durağan ve detaysızlığa karşın bitkisel motiflerde, daha özenli bir işçilikle görülmektedir.

1.Evre Resimleri: Fresko tekniğinde yapılmış olan sahnede canlı renkler hakimdir. Kalın dış çerçevede ve çatı kiremitlerinde pembe renk kullanılmıştır. Kiremitlerin etrafı kıızı kahverengi ile çerçevelenerek dikkat çekici hale getirilmiştir. Evlerin cepheleri koyu ve açık sarı ile boyanmış yer yer de beyazla aydınlatmalar yapılmıştır. Sarının farklı tonlarıyla cephelerde üçgen alınlıklar oluşturulmuştur. Pencere çerçevelerinin içlerinde ve kaleyi oluşturan sur duvarlarının dış çizgilerinde siyah rengin kullanıldığı görülmektedir. Resmin ikinci kısmını oluşturan birinci figürde kıvrıkcık gür saçlarda, kahverenginin farklı tonları ve siyah renge yer verilmiştir. Pembemsi tonlardaki ten rengi üzerine yanaklar kırmızı ile belirginleştirilmiştir. Göz ve kaşlar koyu kahve burun, kıızı kahverengi hatlarla oluşturulmuş, göz bebeklerinin etrafı beyazla renkle vurgulanmıştır. Pembe renkli dudaklar aynı tonla çerçevelidir. İkinci figürde, saçlarda kıızı kahverenginin aralarına, beyazla açık tonlar oluşturulmuştur. Öndeki üçlü figürde kıızı renkli saçlar, sarımtırak bir ten rengi üzerinde, kaş ve gözler kıızı hatlarla yapılmıştır. İç içe geçmiş yapılar ve yan yana sıralanmış figürler renk kontrastları ile birbirlerinden ayrılmıştır. Konutlarda perspektife dayalı bir yerleştiriliş yapılırken, figürlerde bunun uygulanmadığı görülür. Figürlerin başları arkalarındaki yapılardan daha büyüktür. Şehir dokusunda üç boyutlu bir tasarım hakimdir. Birinci Figürün büyük ve derin yapılmış gözleri, göz çukurundaki halkalar kahvenin tanrılarıyla gölgeli olarak yapılmıştır. Benzer gölgeleme burunda da görülür. Dudaklar oldukça kalındır. Çizgisellikten ziyade renk geçişleri ve gölgelendirmelerle derinlikli bir yüz oluşturulmuştur. Benzer özelliklerde yapılmış yüz tasviri, Efes'teki 5. yüzyıla tarihlenen Paulus Mağarası'nda bulunan

Aziz Paulus figüründe görülmektedir⁵⁴. Sahnedeki mimari formların cephe düzenlemeleri, Paulus'un vaaz vermesi sahnesindeki aediculanın üçgen alınlıklı çatısı, çatı kiremitleri, taş örgü duvarları ve aynı yüzyıllara tarihlenen Roma'daki Santa Maria Maggiore Bazilikasının mozaikten yapılmış altar kemerindeki mimari düzenlemeli resimlerle yakın benzerlikler içinde olduğu görülmektedir⁵⁵.

SONUÇ

İki evreli, mimari ve duvar resimlerine sahip olan Bozburun Yarımadası'nda bulunan Bizans Dönemi'ne ait, bu çalışmada incelediğimiz kilise, uzun soluklu bir kullanıma işaret etmektedir. Bazilikal planlı ilk evre Kıyı Karya'daki diğer erken dönem örnekleri gibi 5. yüzyıl başlarında yapılmış olmalıdır. Yapının yüzyıl sonunda tek nefli bir plana dönüştürüldüğünün en önemli kanıtını, döneminin önemli örnekleriyle teknik ve üslupsal benzerlikler gösteren 5. yüzyılın sonları ile 6. yüzyılın başlarına tarihlendirebileceğimiz tek nefli dönüşmüş yapının kuzey duvarının batı köşesinde yer alan birinci evre resimleri oluşturmaktadır.

Karya bölgesinin diğer Orta Bizans Dönemi resim örnekleri gibi karma bir üslup gösteren ikinci evre resimleri, İkonografik yönden Kapadokya ve Likya bölgesi örnekleriyle yakın benzerlikler taşıırken, figürlerin işlenişi ve bazı sahnelerin düzenlenişinde yerel özellikler gösterdiği görülmektedir. Kıyı Karya'nın dağınık coğrafi yapısı diğer sanatlarda olduğu gibi resim sanatında da üslupsal bir bütünlük sağlanmasını zorlaştırmaktadır. İkinci evre resimlerini, genel özellikleri, resim programındaki konumları ve sahnelerin ikonografik verileri dikkate alınarak 12. yüzyılın ortaları ile 13. yüzyılın başlarına tarihlemek uygun olacaktır.

Kıyı Karya yoğun olarak Erken Bizans döneminde yerleşim görmüş bir bölgedir. Arap akınları Likya bölgesinde olduğu gibi burada da erken Hristiyan topluluklarının kıyıları terk ederek iç kesimlere yerleşmelerine sebep olmuştur. Bazı kıyı kentlerine Orta Bizans döneminde, kent ölçeğinde olmamakla birlikte küçük gruplar halinde dönüşler olduğuna işaret eden izler bulunmaktadır. Erken Hristiyanlık döneminin önemli kırsal yerleşimlerinden biri olan Bozburun'da, bu dönüşlerin yaşandığı kıyı yerleşimlerinden biri olmalıdır.

KAYNAKÇA

- Ataç, Nergis ve Pekak, Sacit. *Kapadokya'da Kapalı Yunan haçı Planlı Kiliselerde Apsis, Doğu Haç Kolu ve Doğu Köşe Mekanları Resim Programı*. İstanbul, 2022.
- Budde, Ludwig. *Göreme, Höhlenkirche in Kappadokien*. Düsseldorf, 1958.
- Boberg, John. "Eleutherius von Illyricum (von Aeca)", in *Lexikon der Christlichen Ikonographie* 6 (2009): 116- 117.
- Carr, Gomm, Sarah. *The Hutchinson Dictionary of Symbols in Art*. Oxford, 1995.

⁵⁴ Renate Pillinger, "Efesos'ta Geç Antik Erken Bizans Dönemi Duvar Resimleri", *Ephesos Duvar resimleri, Hellenistik Dönemden Bizans Dönemine Kadar* (Ed. Norbert Zimmermann ve Sabine Ladstatter), (İstanbul 2011), 178- 179, res. 368- 369.

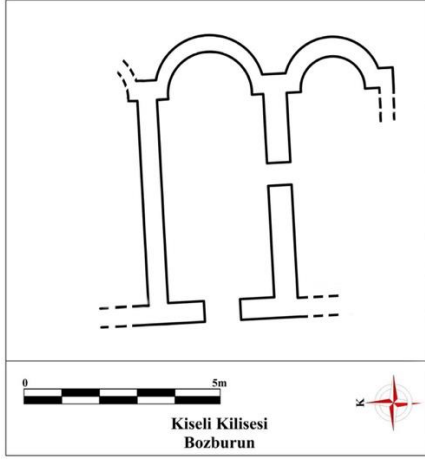
⁵⁵ Gerhard Steigerwald, *Die frühchristlichen Mosaiken der Basilika Santa Maria Maggiore in Rom- Ein Geheimnis aus Schönheit und tief sinnigen Bildern*, United Kingdom (2024), fig. 6- 20.

- Cave, Judith Ann. *The Byzantine Wall Painting of Kılıçlar: Aspects of Monumental Decoration in Cappadocia* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). The Pennsylvania State University, 1985.
- Cormack, Robin. *Byzantine Art*. Oxford University Press, 2000.
- Chatzidakis, Manolis. Hosios Loukas Byzantine Art in Greece: Mosaics-Wall Paintings, Melissa Publishing, Athens, 1997.
- Erdoğan, Orçun ve Ceylan, Burcu. “Kilise İçinde Kilise: Lykia’daki Geç Antik Çağ Bazilikal Planlı Kiliselerin Orta Çağ’da İkinci Kullanımları”, *Cedrus VIII* (2019): 663 – 679.
- Feride, İmrana ve Sıddıki, Altun. *Kapadokya Bölgesi Soğanlıdere Vadisi’nde Üç Kilise*. Ankara, 2020.
- Gough, Michael. “The Monastery of Eski Gümüş. A Preliminary Report”, *Anatolian Studies* 14(1964): 147- 161.
- Held, Winfried “Die Karer und die Rhodische Peraia”, in: F. Rumscheid Ed.), *Die Karer und die Anderen, Kolloquium* Berlin 2005, Bonn 2009.
- Jerphanion, de Guillaume. *Une Nouvelle Provence de l’art Byzantin: les Eglises Rupestres de Cappadoce*. Paris, 1925.
- Key, Fatma, Nur ve İnanan, Filiz. “İsa’nın Mabede Takdimi Sahnesinin Görsel Anlatım Biçimleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *JMR* 13 (2020): 149-169.
- Krickelberg- Pürtz, Anke, Angelika. Die Mosaikikone des Heilige Nikolaus in Aachen- Burtscheid Aachener Kunstblätter 50 (1982): 9- 141.
- Karakaya, Nilay. “Demre Aziz Nikolaos Duvar Resimlerinde Tek Figürler”, *Anadolu ve Çevresinde Ortaçağ* 3(2009): 91-106.
- Karakaya, Nilay. *The Wall Painting of the Church of St. Nicholas in Demre*. İstanbul, 2023.
- Kazhdan, Alexander ve , Ševčenko Nicholas, “Archangel”, *The Oxford Dictionary of Byzantium I* (1991): 155.
- Lucchesi, Palli. “Darstellung im Tempel”, *Lexicon der Christlichen Ikonographie II* (Wien 1994): 474.
- Mansel, Arif Müfid. *Side*. Ankara, 1978.
- Mathews, Jane Timken. “The Byzantine Use of Title Pantocrator”, *Orientalia Christiana Periodica* 44, C.2 (1978): 442- 462.
- Matthew, Thomas. “The transformation Symbolism in Byzantine Architecture and the Meaning of the Pantokrator in the Dome” (ed. R. Morris), *Church and People in Byzantium. Society for the promotion of Byzantine Studies. Twentieth Spring Symposium of Byzantine Studies*, Manchester 1986 (Birmingham: 1990), 191- 214.
- Maguire, Henry. “The Iconography of Symeon with the Christ Child in Byzantine Art”, *Dumbarton Oaks Paper* 34/35 (1981): 261-269.
- Mango, Cyril. *The Mosaic of St. Sophia at Istanbul, Dumbarton Oaks Paper Reserch Library and Collection*, Washington D.C. 1962.
- Ousterhout, Robert. *Sanatsal Açıdan Kariye Camii*. İstanbul, 2002.

- Ousterhout, Robert. *Bizans Toplumunu Görünür Kılmak, Kapadokya'da Sanat, Maddi Kültür ve Yerleşim*. İstanbul, 2019.
- Ötüken, Yıldız. "Akhisar Canlı Kilise Freskoları", *Bedrettin Cömert'e Armağan Özel Sayı*, Ankara1980): 303- 321.
- Ötüken, Yıldız. "2005 yılı Aziz Nikolaos Kilisesi Kazısı", *Kazı Sonuçları Toplantısı* 28/2 (2006): 157-176.
- Özyurt, Özcan, Hatice. "Marmaris'in İçmeler Mevkiinde Yer Alan Bir Bazilika ve Vaftizhane Üzerine İncelemeler", *OLBA* 24(2016): 451- 479.
- Petzoldt, Leander. "Nikolaos von Myra (von Bari)", in *Lexikon zur Byzantinischen Kunst* 8(1976):450-45.
- Pillinger, Renate. "Efesos'ta Geç Antik Erken Bizans Dönemi Duvar Resimleri", *Ephesos Duvar Resimleri, Hellenistik Dönemden Bizans Dönemine Kadar* (Ed.Norbert Zimmermann ve Sabine Ladstatter), İstanbul 2011.
- Podskalsky, Gerhard. "Pantokrator", *The Oxford Dictionary of Byzantium* III, Oxford University 1991: 1574.
- Restle, Marcel. *Byzantine Wall Painting in Asia Minor*. Recklinghouse, 1967.
- Rodley Lyn, *Cave Monasteries of Byzantine Cappadocia*. Cambridge, 1985.
- Rott, Hans. *Kleinsiatliche Denkmaler aus Psidien pamphylien Kappadokien und Lykien*, Leipzig, 1908.
- Ruggieri, Vincenzo. "Rilievi di architettura bizantina nel golfo di Simi," *Orientalia Christiana Periodica* 55, 1989, 75–100, 345–373.
- Ruggieri, Vincenzo ve Zäh, Alexander. *Visiting the Byzantine Wall Painting in Turkey*. Valore, 2016.
- Ševčenko, Nancy. "Types of Chist", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Oxford University Press, 1991, 437- 440.
- Ševčenko, Nancy. *The Life of Saint Nicholas in Byzantine Art*, Turin. Bottega d'erasmo, 1983.
- Shorr, Dorothy. "Iconographic Development of the Presentation in the Temple", *The Art Bulletin* 28 (1946): 17-32.
- Serin, Ufuk. "İasos'daki Erken Hristiyan ve Bizans Kiliseleri", *Eskiçağ'ın Mekanları Zamanları İnsanları*. ed. L. Özgenel, İstanbul 2005.
- Striker, C.L., ve Kuban, Doğan. "Work at Kalenderhane Camii in Istanbul: Third and Fourth Preliminary Reports", *Dumbarton Oaks Paper* 25(1971): 251-258.
- Steigerwald, Gerhard. *Die frühchristlichen Mosaiken der Basilika Santa Maria Maggiore in Rom- Ei Geheimnis aus Schönheit und tiefsinnigen Bildern*. United Kingdom, 2024.
- Thierry, Michel. "Etude Stylistique des Peintures de Karabaş Kilise en Cappadoce (1060- 1061), *Cahiers Archéologiques* 17 (1967): 161- 175.
- Thierry, Nicole. "Etudes Cappadociennes. Region du Hasan Dağı, Complements Pour 1971", *Cahiers Archeologiques* 24 (1974): 183-189.
- Taft, Anna- Marie Weyl Carr. "Hypapante", *Oxford Dictionary of Byzantium* I, (1991): 961- 962.

- Uyar, Tolga. “Un Monument Peu Connu de Cappadoce: L’église De Gökçetoprak”, Eds. S. Brodbeck – A. Nicolaidès – P. Pagès – B. Pitarakis – I. Rapti – É. Yota, *Mélanges Catherine Jolivet-Lévy*, (Paris, 2016): 629-647.
- Weitzmann, Kurt. *The Fresco Cycle of S. Maria Castelseprio*. Princeton, 1951.
- Wiegand, Theodor. *Der Latmos, Milet III.1*. Berlin 1913.
- Held, Winfried. “Die Karer und die Rhodische Peraia”, *Die Karer und Die Anderen, Internationales Kolloquium an der. Freien Universität Berlin* 2005.
- Winfried, Held. *Die Karische Chersones vom Chalkolithikum bis in die byzantinische Zeit. Forschungen Auf der Karischen Chersones Band 1*, Marburg, 2019.
- Yıldırım, Şener ve Doğan, Özlem. “Kilikya Bölgesinde Bulunan Kızılgeçit Kaya Kilisesi Resim Programı”, *Arkhaia Anatolika* 3(2020): 161- 177.

GÖRSELLER



Figür 1. Kiseli Kilisesi, plan



Figür 2. Kuzey cephe



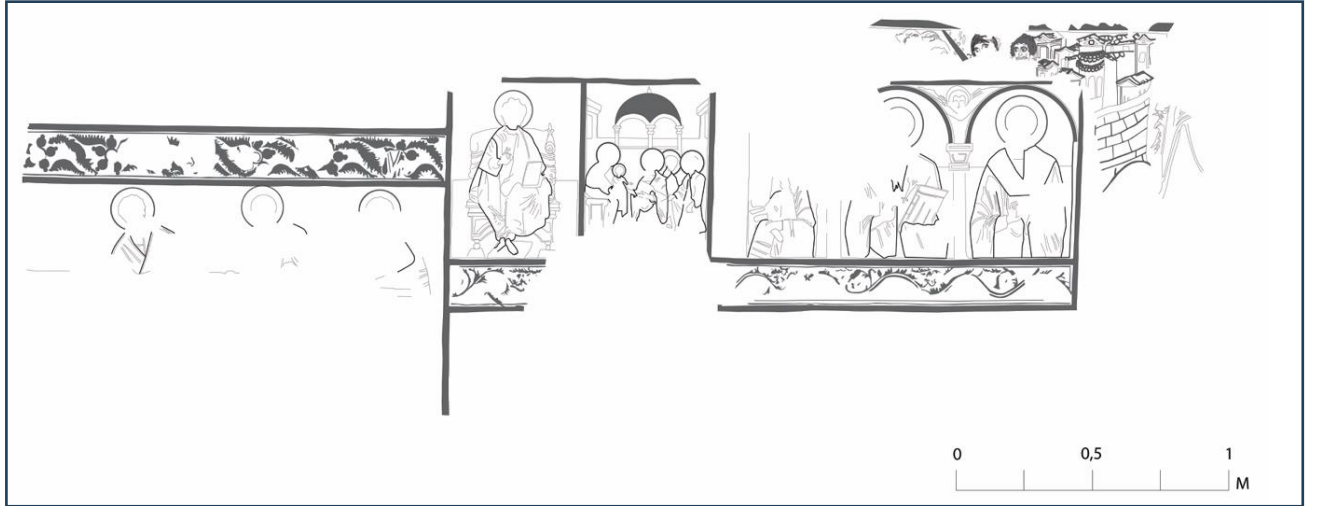
Figür 3. Güney cephe



Figür 4. Ana apsis



Figür 5. Güneydoğu cephe, küçük apsis



Figür 6. Naos güney duvarı, çizim



Figür 7. Naos güney duvarı



Figür 8. Naos güney duvarının doğu kısmındaki resimler, bordür ve üç figür



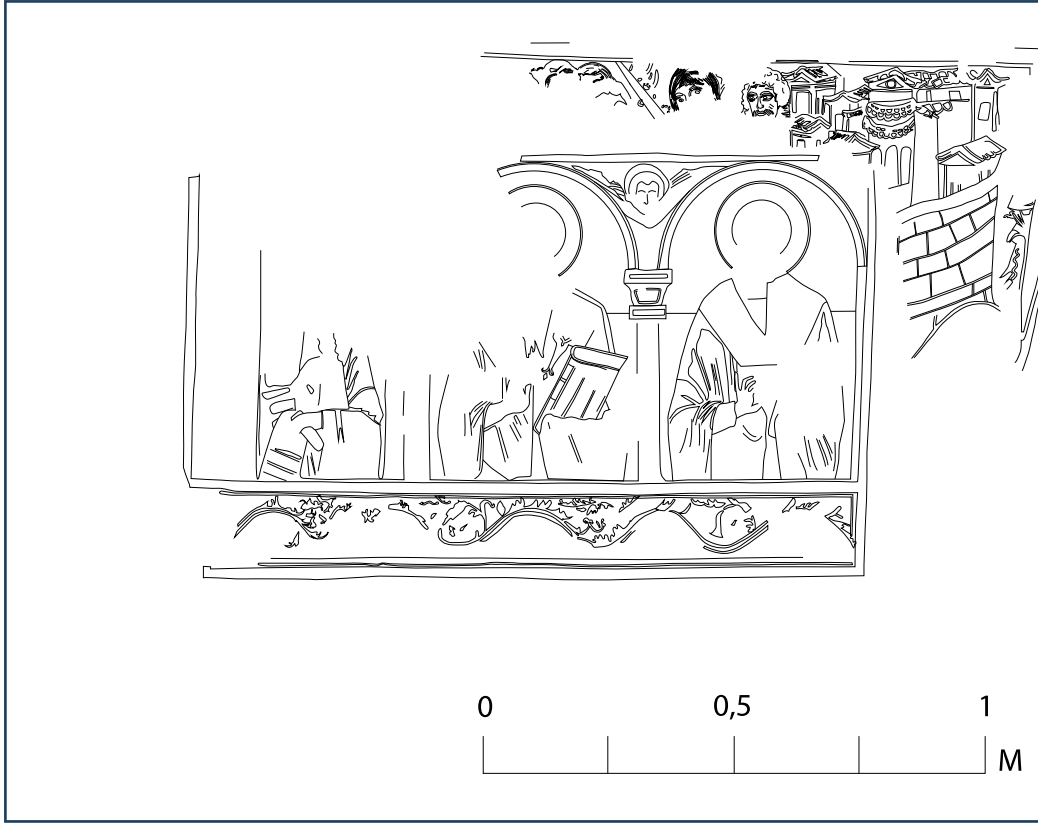
Figür 9. Pantokrator İsa



Figür 10. İsa'nın tapınağa takdimi



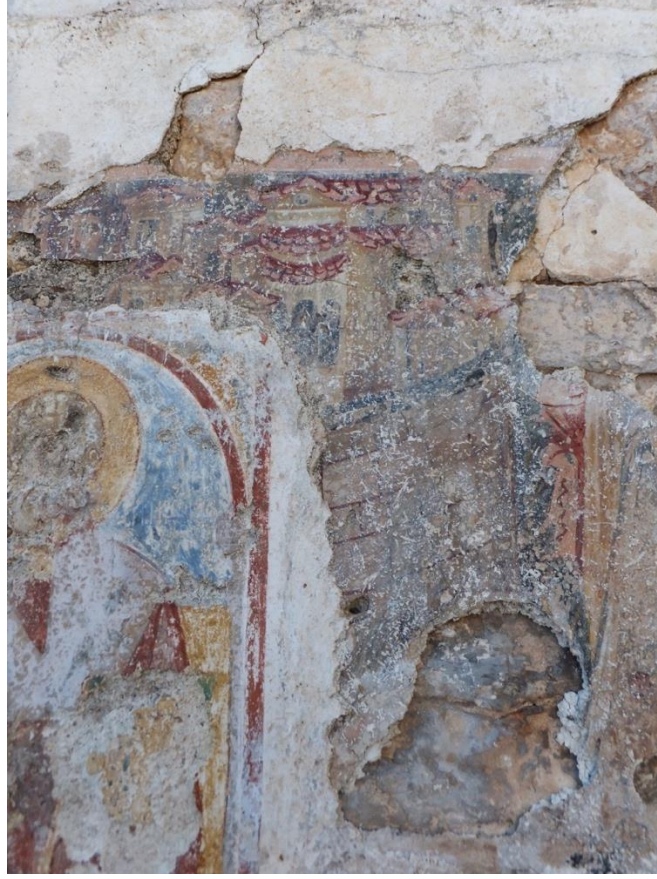
Figür 11. Üç aziz



Figür 12. Üç aziz ve 1. evre, çizim



Figür 13. (2. ve 1.) Evre resimleri



Figür 14. 1. Evre, şehir tasviri genel görünüş



Figür 15. 1. Evre, şehir tasviri detay



Figür 16. 1. Evre, 1. figür



Figür 17. 1. Evre, 1.grubu oluşturan figürler



Figür 18. 1. Evre, 2. grubu oluşturan figürler